

۱- در خصوص مغول ها و اتحاد آن ها توضیح داده و بنویسید چرا آن ها پیوسته به سرزمین های مختلف یورش می بردند ؟

درس ۱۱ حکومت، جامعه و اقتصاد در عصر مغول - تیموری

۲- چه عواملی باعث تضعیف و غفلت خوارزمشاهیان از حمله مغولان به ایران شد ؟

هجوم مغولان به ایران در ابتدای قرن هفتم هجری، آغازگر دوران جدیدی در تاریخ ایران و جهان اسلام بود و پیامدهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مهمی داشت که منجر به تغییر و تحولاتی شد. در این درس شما با بررسی شواهد و مدارک تاریخی، علل و نتایج تغییر و تحولات دوران مغول - تیموری را شناسایی و تحلیل خواهید کرد.

۳- در خصوص موج اول حمله مغولان به ایران توضیح داده و پیامدهای آن را بنویسید.

بحث و گفت‌وگو

با راهنمایی دبیر در این باره بحث و گفت‌وگو کنید: چه عواملی باعث شد جامعه و فرهنگ ایرانی، دوران وحشتناک هجوم ویرانگر مغولان و تیمور را پشت سر بگذارد و خود را بازسازی کند؟

الف) اوضاع سیاسی

۱- هجوم مغولان به ایران

مغول‌ها، دسته‌هایی از قبایل زردپوست بودند که در پی اقدامات سیاسی، نظامی و حقوقی چنگیز (تموچین) متحد و قدرتمند شدند. شرایط نامساعد طبیعی، پاسخ‌گوی نیازهای اقتصادی آنها نبود و در نتیجه برای تأمین معاش خود به جنگ و هجوم به سرزمین‌های دیگر روی آوردند. بیشتر اقوامی که زیر فرمان چنگیز بودند، از نظر فرهنگی و تمدنی، دارای پیشینه مهمی نبودند و به شهر و شهرنشینی نیز توجهی نداشتند. بنابراین، هجوم آنها به سرزمین ایران، فاقد ماهیت فکری و فرهنگی بود و نتایج زیان‌باری داشت.

موج اول حمله مغول به ایران که با فرمان چنگیزخان انجام گرفت، شش سال طول کشید (۶۱۶-۶۲۲ق). اختلاف

ج ۱

ج ۱

ج ۳

ج ۲

ج ۳

سیاسی و درگیری حکومت خوارزمشاهی با خلافت عباسی، از یک سو موجب تفرقه و تضعیف قدرت جهان اسلام شد و از سوی دیگر سبب گردید که سلطان محمد خوارزمشاه از تهدیدات قدرت نوظهور مغول‌ها غافل بماند. در چنین شرایطی بود که چنگیز خان مغول به بهانه کشتار بازرگانان اعزامی خود در شهر مرزی اُترار، فرمان هجوم به ایران را صادر کرد. این هجوم با کشتار جمعیت، ویرانی شهرها، اسارت صنعت‌گران و هنرمندان، مهاجرت مردم، زوال اقتصاد کشاورزی و تعطیلی مراکز علمی و آموزشی در بخش وسیعی از ایران همراه بود و باعث نابسامانی اوضاع آن مناطق شد. حدود سی سال بعد، موج دیگری از حملات مغول‌ها به فرماندهی هولاکوخان، نوه چنگیزخان صورت گرفت و به تأسیس حکومت ایلخانان انجامید (۶۵۴ق).

نقطه چین

۴- هجوم مغولان به ایران در چند مرحله به انجام رسید ؟

ج ۴

– موج اول : حمله مغولان به فرمان چنگیزخان (۶۱۶ هـ. ق)
– موج دوم : حمله مغولان به فرمان هولاکوخان نوه چنگیزخان (۶۵۴ هـ. ق)

ج ۴

۵- «ایلخان» به چه معناست و منظور از «حکومت ایلخانی» چیست؟

۶- دو علت اصلی لشکرکشی «هولاکوخان مغول» به ایران چه بود؟

۲- ایران در عهد ایلخانان

ایلخان به معنای «خان تابع» است و حکومت ایلخانی یا ایلخانان به حکومتی گفته می‌شود که پس از تسلط مغولان بر ایران به دست هولاکوخان نوه چنگیزخان تشکیل شد. او در زمان فرمانروایی برادرش منگوقاآن، به منظور نظم بخشیدن به قلمرو متصرفی مغول و گسترش فتوحات در غرب آسیا، به ایران لشکرکشی

۵ج

۶ج

۷ج کرد (۶۵۰ق). هولاکو، نخست قدرت اسماعیلیان را با گشودن قلعه‌های مستحکم آنان از بین برد. او سپس با تسخیر بغداد و کشتن خلیفه عباسی، به حکومت خاندان بنی عباس پایان داد (۶۵۶ق). مغولان پس از فتح بغداد، به شام یورش بردند، اما در عین جالوت^۱ از سپاه حکومت مملوکان مصر شکست خوردند و از ادامه پیشروی بازماندند.

۷ج

فکر کنیم و پاسخ دهیم

یکی از نتایج مهم لشکرکشی هولاکوخان، فتح بغداد و برانداختن خلافت عباسیان بود (۶۵۶ق). به نظر شما این رویداد از نظر سیاسی و مذهبی چه آثار و پیامدهایی برای ایران داشت؟

دیوان سالاران، فیلسوفان، شاعران، فقیهان و در رأس آنان کسانی چون خواجه نصیرالدین توسی، شمس‌الدین محمد جوینی و برادرش عظاملک جوینی کوشیدند تا مغول‌ها را با فرهنگ ایرانی و آداب کشورداری آشنا کنند و زمینه مسلمان شدن این قوم غالب را فراهم آورند.

۸ج

در سراسر دوره حاکمیت ایلخانان (۶۵۴-۷۳۶ق) وضعیت یکسان و یکنواختی وجود نداشت. دوره حاکمیت آنها را می‌توان به دوره نامسلمانی و دوره مسلمانی تقسیم کرد. در دوره نامسلمانی مغول، بزرگان ایرانی برای مهار خشونت و رفتارهای خودسرانه فاتحان مغول، تلاش‌های بسیار کردند.

۸ج

نقطه چین

هولاکوخان و همسرش دوقوزخاتون - صفحه‌ای از کتاب جامع التواریخ

۱- نام محلی در کشور فلسطین

۷- هولاکوخان مغول در حمله به ایران چه پیروزی‌هایی بدست آورد و چه عاملی پیشروی او را متوقف کرد؟

۸- بزرگان ایرانی برای مهار خشونت فاتحان مغول چه اقداماتی انجام دادند؟ با ذکر مثال

۹- کدامیک از ایلخانان مغول مسلمان شدند؟ جواب: (غازان خان - الحایتو - ابوسعید)

۱۰- مهم ترین تحولات ایران در « دوره مسلمانی مغولان » را بنویسید.

۱۱- اوضاع ایران از سقوط مغولان تا روی کار آمدن تیموریان چگونه بود؟

قلمرو ایلخانان در زمان غازان خان

نقطه چین

الحایتو جانشین غازان و پسرش ابوسعید نیز مسلمان بودند. مرگ ابوسعید، آخرین ایلخان مغول (۷۳۶ق)، آغازگر چهار دهه آشفتگی سیاسی و نابسامانی نسبی در اوضاع اقتصادی و اجتماعی ایران بود که تا زمان قدرت‌گیری تیمور ادامه یافت. در این دوره، علاوه بر خان‌زادگانی از خاندان چنگیز و سرداران مغول که بر سر کسب قدرت رقابت و درگیری داشتند، چندین حکومت محلی غیرمغولی نیز در مناطق مختلف ایران به وجود آمدند. حکومت‌های شیعه مذهب سربداران و سادات مرعشی مازندران و سلسله آل مظفر از جمله آنها بودند.

دوره مسلمانی مغول‌ها در ایران از زمان غازان شروع شد. با مسلمان شدن غازان (۶۹۴ق) و بسیاری از شاهزادگان و خوانین مغول، اسلام دین رسمی اعلام شد و در پرتو تلاش‌های رشیدالدین فضل‌الله همدانی، وزیر کاردان ایلخانان، اصلاحات گسترده‌ای در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و حقوقی انجام گرفت. ایران که با سقوط خلافت عباسی و تشکیل حکومت ایلخانی، به لحاظ جغرافیایی و سیاسی، وضعیت منسجم‌تری یافته بود، در عهد سلطنت غازان به استقلال و اقتدار بیشتری رسید. ج ۱۰

ج ۱۰

ج ۱۱

– چهار دهه آشفتگی سیاسی و نابسامانی‌های اقتصادی و اجتماعی
– رقابت خان‌زادگان و سرداران مغول بر سر کسب قدرت
– تشکیل حکومت‌های محلی از جمله سربداران، سادات مرعشی و آل مظفر

ج ۱۱

۱۲- چگونه به قدرت رسیدن « تیمور گورکانی » را توضیح داده و مهم ترین اقدام او چه بود ؟

۱۳- در پی رقابت و ستیز شاهزادگان تیموری ، کدام حکومت های محلی در ایران تأسیس شدند ؟
جواب ۱۳ : (آق قویونلوها - قرا قویونلوها)

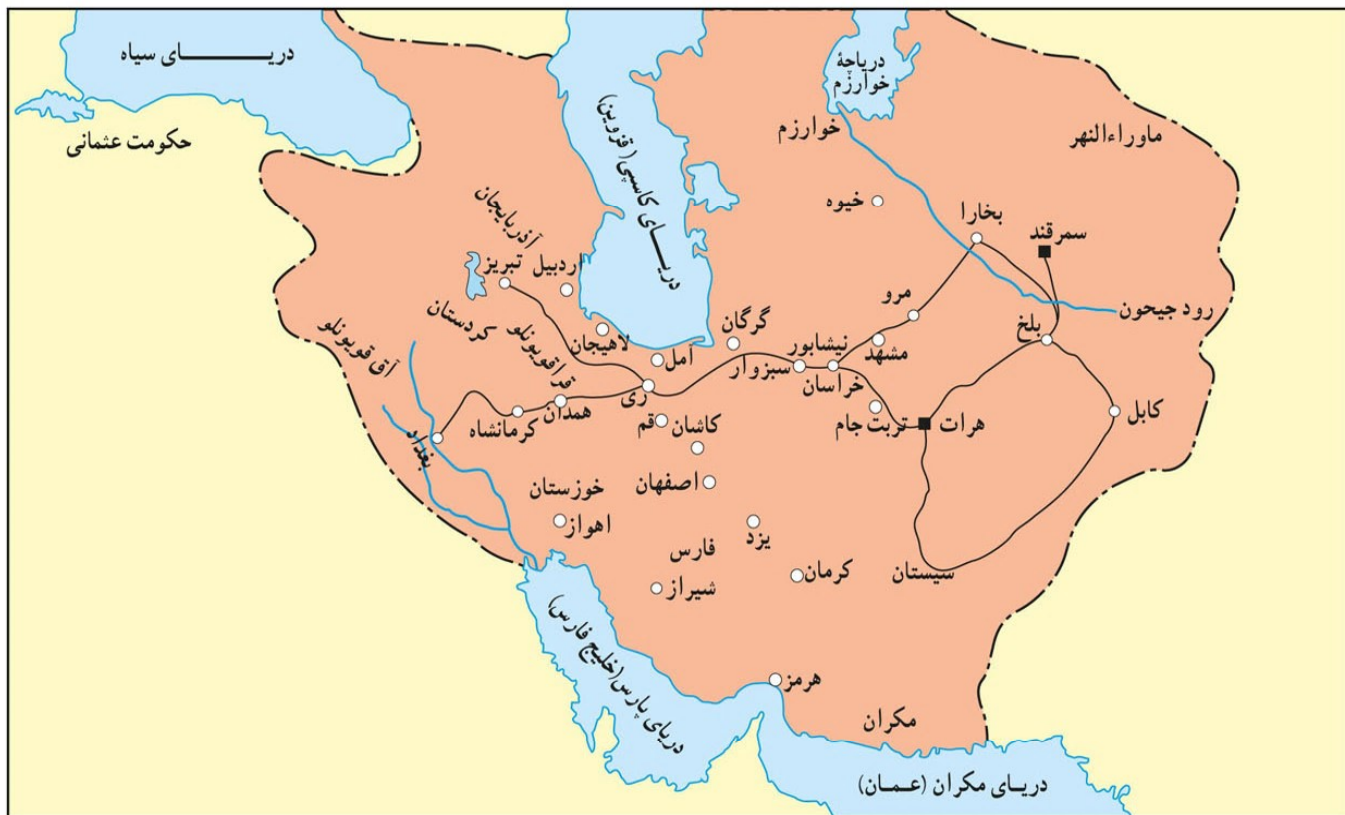
۳- ایران در عهد تیموریان

تقریباً هم زمان با زوال حکومت ایلخانان در ایران، حاکمان مغولی ماوراءالنهر نیز رو به ضعف نهادند و رقابت و درگیری شدیدی میان سران و فرماندهان قبایل برای کسب قدرت به وجود آمد. در این میان، تیمور گورکانی بر رقیبان خود غلبه کرد و حکومت ماوراءالنهر را به دست گرفت (۷۷۱ق). تیمور سپس در سه مرحله یورش که همچون هجوم مغول ها، با کشتار فراوان همراه بود، سرتاسر ایران را تحت سیطره خود درآورد. پس از مرگ تیمور، شاهرخ، پسر و جانشین او بر سراسر ایران حکومت کرد (حک ۸۰۷ - ۸۵۰ ق). بعد از مرگ شاهرخ، شاهزادگان

۱۲ج

۱۲ج

نقطه چین

قلمرو تیموریان در زمان شاهرخ

۱۴- حکومت تیموریان در ایران و هند چه سرانجامی یافت ؟

۱۵- چرا در دوره هجوم مغولان ، زندگی شهری و شهرنشینی دچار وقفه و افول شد ؟

- ۱- به معنای سیاه گوسفندان
- ۲- به معنای سپیدگوسفندان

– ویرانی بسیاری از شهرهای ایران از جمله در ماوراءالنهر و خراسان و مهاجرت ساکنان این شهرها
– دوری گزینی مغول ها از شهر و شهرنشینی بر اساس مجموعه قوانین چنگیز خان موسوم به « یاسا »
– عدم پایبندی مغولان به اصول و قواعد زندگی یکجانشینی و ذهنیت منفی نسبت به شهرنشینی

۱۵ج

۱۵ج

همیار

۱۶- روند توسعه شهرها و شهرنشینی را در دوره ایلخانان مغول تجزیه تحلیل کنید.

۱۷- شهر و شهرنشینی در دوره تیمور و جانشینان او چه روندی را طی کرد؟

ب) نظام اجتماعی و حقوقی

۱- شهر و شهرنشینی

شهر و شهرنشینی در تمدن ایرانی، دارای پیشینه‌ای کهن و جایگاه و اهمیت والایی بود. با هجوم مغول به ایران، زندگی شهری برای مدتی دچار وقفه و افول شد؛ زیرا، از یک طرف در جریان حملات مغول‌ها شهرهای زیادی به ویژه شهرهای بزرگ و آباد در ماوراءالنهر و خراسان ویران شدند و عده زیادی از ساکنان آنها یا کشته شدند و یا به مناطق دیگری مهاجرت کردند. از طرف دیگر، یاسا به عنوان مجموعه قوانینی که چنگیزخان تدوین کرده بود، به مغول‌ها توصیه می‌کرد که از شهر و شهرنشینی دوری گزینند. مغول‌ها حتی پس از تسخیر چین و ایران و تسلط بر شهرهای بزرگ و آباد، همچنان از شهر و شهرنشینی روی گردان بودند. از این رو، سپاهیان و دیگر

اعضای قبایل بیابانگردی که در زمان هجوم مغول‌ها و پس از آن به ایران آمدند، به اصول و قواعد زندگی یک جانشینی پایبند نبودند و شرایط را برای یک جانشینان دشوار و غیرقابل تحمل می‌کردند.

۱۶ج

با این حال، پس از استقرار حکومت ایلخانی و در پی تلاش‌های دیوان سالاران و فرهیختگان ایرانی برای مهار رفتار غیرمدنی مغول‌ها، به تدریج شهر و شهرنشینی رونق یافت. این روند، پس از مسلمان شدن مغول‌ها و اصلاحاتی که توسط ایلخان غازان برای بازسازی ویرانی‌ها انجام شد، سرعت بیشتری گرفت و شهرک‌ها و شهرهای جدیدی مانند شهرک رشیدیه و ربع (ایوان، عمارت) رشیدی، شام (شعب) غازان و شهر سلطانیه، پایتخت آخرین ایلخانان، ساخته شدند. در آن زمان، رشد نسبی تجارت و دیگر فعالیت‌های اقتصادی، به احیای شهرنشینی کمک کرد.

۱۶ج

آرامگاه تیمور - سمرقند

او هنرمندان و صنعت‌گران شهرهایی را که فتح می‌کرد به سمرقند، پایتخت خود می‌فرستاد تا در آبادانی و زیبایی آن شهر بکوشند.

۱۷ج

شهر و شهرنشینی در عصر تیموریان برخلاف اوایل دوره مغول، دچار رکود و زوال نشد. تیمور با وجود یورش‌ها و کشتارهای زیادی که انجام داد، به شهرسازی علاقه‌مند بود.

۱۷ج

فعالیت ۱

برداشت خود را از این جمله معروف طنزآمیز بیان کنید: «تیمور دنیایی را ویران کرد تا شهری را آباد کند».

۱۸- هجوم مغولان به ایران ، چه پیامدهای اجتماعی ، اقتصادی و جمعیتی در پی داشت ؟

۱۹- قشرهای مختلف اجتماعی جامعه مغول- تیموری را نام برده و مناسبات آن ها را توضیح دهید

۱۷ج

دادند. به همین دلیل در دوره آنان شهر و شهرسازی شکوفا شد و شهرهای هرات، شیراز، مشهد و یزد رشد و رونق چشمگیری یافتند.

۱۷ج

جانشینان تیمور سیاست جنگ و کشورگشایی او را کنار گذاشتند و به عمران و آبادی، علم، فرهنگ و هنر علاقه و توجه زیادی نشان

مجموعه تاریخی امیرچخماق - یزد

نقطه چین

گذشته بود. صرف نظر از سه گونه تقریباً متفاوت جامعه عشیره‌ای، روستایی و شهری که مبتنی بر شیوه معیشت بود، جامعه دوره مغول - تیموری به دو دسته کلی فرادست و

۱۹ج

فرو دست تقسیم می‌شد. در ابتدای دوره مغول، رؤسای قبایل و فرماندهان سپاه، گروه اشراف نظامی را تشکیل می‌دادند و از امتیازات و اختیارات فراوانی برخوردار بودند. اما با مسلمان شدن مغول‌ها، به تدریج، بزرگان ایرانی شامل دیوانسالاران، عالمان، اندیشمندان و مشایخ صوفی، تحت حمایت ایلخانان، موقعیت و نفوذ اجتماعی خود را بازیافتند و تلاش کردند که زیاده‌خواهی و خودسری اشرافیت مغول را مهار کنند. بازرگانان و اهل صنعت، حرف و هنر نیز مورد احترام قرار گرفتند.

۱۹ج

۲- گروه‌های اجتماعی

یکی از ویژگی‌های اجتماعی دوران فرمانروایی مغولان و تیموریان، دگرگونی نسبی در بافت قومی و جمعیتی ایران بود. هجوم مغولان، از نظر اجتماعی و اقتصادی، پیامدهای مختلفی به دنبال داشت و موجب کاهش جمعیت، مهاجرت‌های گسترده، تخریب زیرساخت‌های اقتصادی و فرهنگی و زوال موقعیت اجتماعی ملاکین، عالمان، بازرگانان، دیوانسالاران و خاندان‌های بانفوذ شد. علاوه بر آن، با هجوم مغولان، جمعیت قابل توجهی از اقوام مغول و غیرمغول به ایران وارد شدند و بافت قومی و جمعیتی جامعه ایرانی را تحت تأثیر قرار دادند. قشربندی اجتماعی ایران در عصر مغول - تیموری نیز مانند

۱۸ج

۱۸ج

۲۰- در خصوص جایگاه زنان در نظام اجتماعی مغول - تیموری توضیح دهید

۲۱- بنیان قوانین جاری در ایران دوران اسلامی بر چه مبنایی استوار بود و محاکم به چند دسته تقسیم می شدند ؟

فعالیت ۲

گروه های اجتماعی از منظر خواجه نصیرالدین توسی

از نظر خواجه نصیرالدین توسی، دانشمند و عالم شیعه عصر مغول، اجتماعات انسانی با چهار صنف: اهل قلم، اهل شمشیر، اهل معامله و اهل مزارعه موجودیت می یابند. او هر صنف را شامل گروه های مختلف می داند (اخلاق ناصری، ص ۳۰۵).
با راهنمایی دبیر، گروه های زیر را در چهار صنف مورد نظر خواجه نصیرالدین طبقه بندی کنید و در جدول بنویسید.

ارباب علوم و معارف، مقاتلان و مجاهدان، تجار، اهل حرث و فلاح، مطوعان و غازیان، اطباء و شعرا، بزرگران و دهقانان، فقها و قضات، اعوان ملک و حارسان دولت، مهندسان و منجمان، محترفه و ارباب صناعات.

اهل قلم	
اهل شمشیر	
اهل معامله	
اهل مزارعه	

۲۰ج یکی از ویژگی های نظام اجتماعی عصر مغول تیموری، افزایش نفوذ و موقعیت زنان در عرصه های سیاسی و اقتصادی بود و خاتون ها در کنار خان ها، از جایگاه مهمی در میان گروه های فرادست برخوردار شدند.

بیشتر بدانیم

گوهرشاد خاتون

گوهرشاد بیگم، معروف به گوهرشاد آغا، همسر شاهرخ تیموری و دختر امیر غیاث الدین ترخان، یکی از امرای تیموری بود. گوهرشاد بیگم، زنی نیکوکار، ثروتمند، ادب دوست، خردمند و با سیاست بود. او و همسرش شاهرخ، از طریق حمایت بی دریغ از شاعران، نویسندگان، هنرمندان، معماران، دانشمندان و عالمان، نقش مهمی در رونق و شکوفایی زبان و ادب فارسی و هنر و معماری داشتند. از آثار و بناهای خیریه ای که توسط گوهرشاد آغا ایجاد شد، می توان از مسجد گوهرشاد در جوار حرم امام رضا (ع)، مسجد جامع، مدرسه و خانقاه شهر هرات نام برد. پسران او، آغ بیگ و بایسنقر میرزا نه تنها حاکمانی سخاوتمند در حمایت از هنرمندان و عالمان بودند، بلکه خود نیز هنرمندانی قابل و دانشمندانی برجسته و کم نظیر به شمار می رفتند.

۳- نظام حقوقی و قضایی

از آنکه مسلمان شوند، بر پایه مجموعه قوانینی موسوم به یاسا عمل می کردند و دعاوی حقوقی آنها در دادگاهی موسوم به یرغو و زیر نظر یرغوچی حل و فصل می شد. پس از مسلمان شدن مغول ها، یاسا و سنت های مغولی تا حد زیادی از رونق افتاد، اما

بنیان قوانین جاری در ایران دوران اسلامی، مبتنی بر دو سرچشمه شریعت اسلام و عرف بود. محاکم سه گانه شرع، مظالم و حسیبه براساس قوانین دینی و عرفی قضاوت می کردند. مغول ها پیش

۲۲- «نظام حقوقی و قضائی مغولان» چگونه اداره می شد و پس از مسلمان شدن آنان دچار چه تغییری شد ؟

۲۳- در خصوص نظام حقوقی و قضائی ایران در دوره تیموریان توضیح دهید

۲۴- هجوم مغولان ، چه آثاری بر فعالیت های کشاورزی ایران داشت ؟

۲۵- دو اصل رونق کشاورزی در دوره ایلخانان مغول را بنویسید

برخی از این سنن تا زمان تیموریان نیز ادامه داشت و به خصوص در امور سیاسی و لشکری به کار گرفته می شد؛ به گونه ای که تیمور نیز با وجود مسلمان بودن، به نسب مغولی خود و سنت های مغولی افتخار می کرد و خود مجموعه قوانینی موسوم به تروکات را به وجود آورد. با این حال، در سراسر عهد تیموریان، قوانین شرعی و عرفی مبنای زندگی اجتماعی و داوری حقوقی ایرانیان بود.

۳۳ج

پ) وضعیت اقتصادی

۱- کشاورزی و تجارت

بخش عمده اقتصاد ایران در دوران اسلامی همچون عصر

نقطه چین

باستان، بر کشاورزی و تجارت استوار بود. هجوم مغولان و سیل بیابان گردانی که در زمان این هجوم و پس از آن به سوی ایران سرازیر شدند، آسیب جدی به فعالیت های کشاورزی و نظام آبیاری وارد آورد؛ به گونه ای که از تولید محصولات زراعی و درآمدهای حاصل از کشاورزی، بسیار کاسته شد. مناطق ماوراءالنهر و خراسان که در تهاجم مغولان بیشترین خسارت را تحمل کردند، از جمله حاصل خیزترین و آبادترین مناطق ایران به شمار می رفتند. علاوه بر آن، بیگانگی مغولان با قواعد زندگی یک جانشینی و از جمله امور کشاورزی، نیز در بروز این وضعیت مؤثر بود.

۲۴ج

فعالیت ۳

با راهنمایی دبیر و همفکری، آسیب هایی را که هجوم مغولان به بخش کشاورزی ایران وارد آورد فهرست کنید.

۱- زیاده خواهی مأموران مغول و اخذ مالیات های بی رویه و طاقت فرسا از کشاورزان؛

۲-

۳-

۴-

پس از آنکه مغولان جذب اسلام و فرهنگ ایرانی شدند و

۲۵ج

دیوان سالاران ایرانی نقش فعالی در اداره امور حکومت به عهده گرفتند، وضعیت کشاورزی و کشاورزان بهبود یافت.

بخش عمده ای از اصلاحات غازان خان، از جمله اصلاح قوانین مالیاتی، بازسازی قنات ها و شبکه های آبیاری و اصلاح نظام زمین داری، به منظور پیشرفت و رونق فعالیت های بخش کشاورزی انجام گرفت.

۲۶ج

برخلاف اقتصاد کشاورزی، اقتصاد شهری و تجاری در عصر مغول و تیموری وضعیت به مراتب بهتری داشت.

کشورگشایی های چنگیز و تیمور موجب شد که سرزمین های

۲۷ج

وسعی در قاره پهناور آسیا به لحاظ سیاسی یکپارچه و متحد شوند و زمینه توسعه تجارت بین المللی فراهم آید. در سراسر عهد

مغول- تیموری کاروان های تجاری در مسیرهای زمینی و دریایی

۲۸ج

در حال تردد بودند. در آن دوره، تجارت در مسیر جاده ابریشم و راه های دریایی که از بنادر و جزایر ایرانی در خلیج فارس و دریای

مکران (عمان) به هند و چین می رفت، پررونق بود. در مقایسه

با مردم غیر شهری، بازاریان و صنعت گران از زندگی به مراتب

بهتری برخوردار بودند.

نقطه چین

۲۶- اصلاحات غازان خان در بخش اقتصادی و کشاورزی را برشمارید

۲۷- چرا کشورگشایی های چنگیز و تیمور ، زمینه توسعه تجارت بین المللی را فراهم آورد ؟

۲۸- در خصوص وضعیت تجارت در دوره مغول و تیموری توضیح دهید

۲۹- چرا در اوایل دوران مغول، نظام مالیاتی رایج در ایران به هم ریخت؟

۳۰- مالیات های رایج در دوران مغول - تیموری را نام ببرید.

۲- پول و مالیات

بیشتر بدانیم

نظام پولی ایران در عصر مغول

با گسترش فعالیت های تجاری، نظام پولی نیز در عصر مسلمانی مغول ها وضعیت منظم تری یافت. در این دوران، اصطلاحات پولی درهم و دینار تغییراتی کرد و اصطلاح «تومان» نیز در نظام پولی به کار گرفته شد. در این زمان، مسکوکات نقره را با هر دو عنوان درهم و دینار به کار می بردند. هر تومان طلا، ده هزار دینار و هر تومان نقره نیز ده هزار درهم یا ده هزار دینار بود. البته وزن و عیار سکه ها با توجه به شرایط سیاسی و اقتصادی، کم و زیاد می شد و نظم کاملاً مشخصی نداشت. بر پایه تحقیقات تاریخی، اولین بار پول کاغذی در میان چینی ها رایج شده است. پس از فتح ختای و چین به دست مغول ها و در دوران امپراتوری مغول، پول کاغذی در این سرزمین رواج گسترده پیدا کرد. در ایران نیز در زمان ایلخان گیخاتو (حک ۶۹۰-۶۹۳ق) برای نخستین بار و به مدت کوتاهی، پول کاغذی با عنوان **چاو** رواج یافت. و صاف، مورخ عصر ایلخانان که بیشترین گزارش ها را درباره چاو داده است، شکل و صورت ظاهری آن را چنین توصیف می کند: «پیرامن سطح کاغذپاره ای مربع مستطیل، چند کلمه به خط خطایی [ختایی] ۱... نوشته و بر بالای آن از دو طرف لاله الا الله محمد رسول الله ... و فروتر از آن ایرنجین تورچی ۲ تحریر کرده و در میانه دایره ای کشیده خارج از مرکز صواب و از نیم درهم تا ده دینار رقم زده و به شیوه مسطور در قلم آورده که پادشاه جهان در تاریخ سنه ثلاث و تسعین و ستمانه (۶۹۳ق) این چاو مبارک را در ممالک روانه گردانید، تغییر و تبدیل کننده را با زن و فرزند به یاسا رسانیده، مال او را جهت دیوان بردارند ...» (وصاف، تاریخ و صاف، ص ۲۷۲).

۱- منسوب به ختا، ناحیه ای در چین شمالی

۲- لقب مغولی گیخاتو

ده ها مورد می رسد، رواج یافت. پس از مسلمان شدن مغول ها، هر چند که نظام مالیاتی تا حدودی اصلاح شد اما بخشی از بی نظمی ها همچنان ادامه یافت. پس از آن، بار دیگر اخذ خراج از کشاورزان مورد توجه بیشتری قرار گرفت و سه گونه مالیات کشاورزی، مالیات بازرگانی و مالیات دامی تا پایان عهد تیموریان تداوم یافت.

حکومت هایی که قبل از مغول بر ایران حکومت داشتند، شیوه های مالیاتی را که ترکیبی از سنت های ایرانی - اسلامی بود، پذیرفتند. اما در اوایل دوران مغول ها، به دلایل مختلفی همچون گرایش اشرافیت نظامی مغول به بی نظمی و زیاده طلبی، بی توجهی حاکمان مغولی به قوانین اسلامی و بیگانگی آنان با سنت های ایرانی، نظام مالیاتی به هم ریخت و انواع و اقسام مالیات ها که شمار آنها به

پرسش های نمونه

- ۱ موج اول حمله مغول به ایران چه پیامدهایی داشت؟
- ۲ مهم ترین رسالتی که دیوان سالاران و عالمان ایرانی در دوره نامسلمانی مغول ها به عهده گرفتند چه بود؟ توضیح دهید.
- ۳ فراز و فرود شهر و شهرنشینی را در دوره ایلخانان بررسی و تحلیل کنید.
- ۴ گروه بندی اجتماعی ایران در عصر ایلخانان چه وضعیتی داشت؟
- ۵ وضعیت تجارت ایران در عصر ایلخانان و عوامل مؤثر بر آن را شرح دهید.